

Алексей Тас-оол «Ачам

Чагыны» Дулуктер болгаш чечен чугаалар
чыындызы

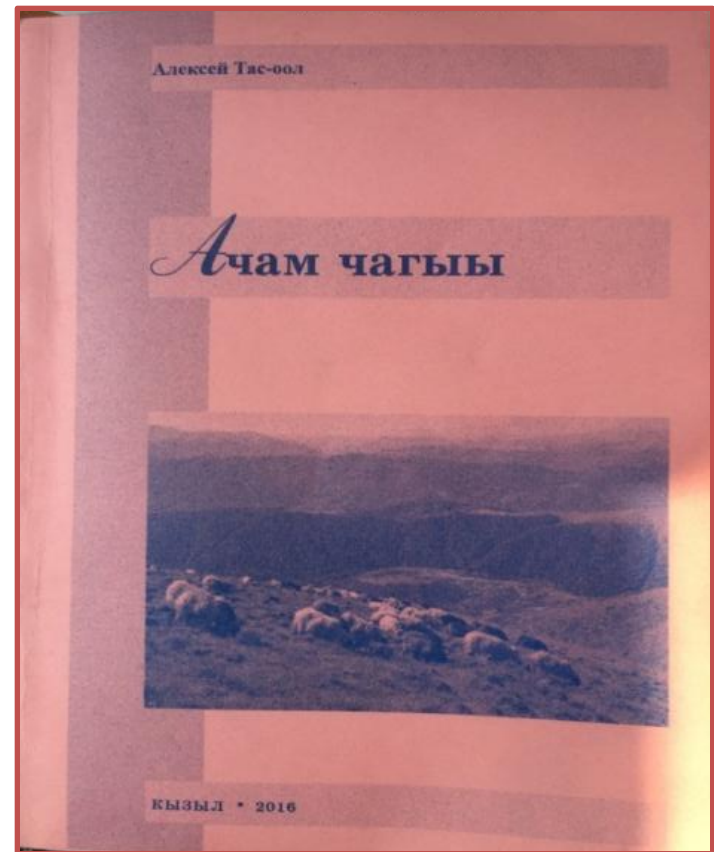
Баян-Кол, 2018 чыл.

Кызыдар мен

Малчын бодум шулук бижээн
Магалыг деп мактанмас мен.
Сээн-даа, мээн-даа аарып чоруур
Сеткиливис кыйгызы-дыр.

Ковей чылда малчыннааным
Когээзини ындыг хире.
Четпестерге сагыш аарыыр
Чер-ле ындыг чанчылдыг мен.

Артынарга, иштинерге
Артык чуве соглевес мен.
Арай четпес чуве болза,
Арнынарны кызыдар мен.

«Чангыс-Кулак» деп аъдында

Номда кирген шулуктери:

- Тывам ол-дур.
- Борбек чуртум.
- Баян-Кол хем.
- Бай-Кара.
- Хаттыг-Тайгам
- Чангыс-Дыт
- Мешпек
- Эзирлиг Кара-Суг
- Кадат малым одарлары
- Амывыс мал
- Чараш бызаам
- Малын бербес
- Дагларым
- Белек болзун
- Солчулга
- Ачам чагы

- Чонга кыйгым (Алгыш-йорээл)
- Кызыдар мен
- Эрги, чаа шаг
- Тоогуге бижип каалы
- Эрткен ойну чектевээли
- Чедип кээр сен
- Азыражып чоруур даайым
- Час-даа келди
- Альманах
- Кандаашкын
- Кударал
- Мечи чылдын март сези
- Назын
- Таптыг бодап чораай мен аан

- Алдын куда
- Белээн ол бе?
- Кодээже конунер
- Орталанып корээл
- Милана
- Кызы, оглу ээлезин
- Хоон калыр
- Эм кат
- Диинчи
- Араганы каар херек.

Чечен чугаалары:

- «Ыдык»
- «Анчы Денгелиг»
- «Бойдуста монге чуве чок»
- «Кара-даа бол, ак сагыштыг ном»

1. Делгем терен эвес-даа бол,
Дендии шапкын Баян-Кол хем.
Ээреминге эштип оскен
Эргим ынак чурттум чуве.

2. Тараа тарыыр дазыр
шолдер ,
Дагылгалыг оваа саннар ,
Тайгазында аннар-куштар,
Дамырактар ончум чуве.

3. Тоогуден салгал дамчаан
Торээн хемим эртинези –
Черим –чуртум каастап чоруур
Чеди чузун малым чуве .

4. Бо-ла бугу байлакшылды
Бодум хемим менээ соннэн ,
Ынчангаштын оскен черге
Ынак болгаш алгап чор мен.

5. Улузунга буян соннээн
Улуг эвес хензиг хемим
Улуг угбан Улуг хемче
Ушкажыпкаш , ам-даа талыйт!

Баян-Кол хем

Хаттыг-Тайгам

Бус-шан тынып орган ышкаш,
Булут туман богааланган
Булук аржаан суундан аккан
Буурул тандым Хаттыг-Тайгам.

Аалдар чайлаар хонаштарлыг,
Алангыыш, олен сериин
оьттуг,
Ажы-толу баарында чурттаан
Аржай-буурул Хаттыг-Тайгам.

Аштазымза, адып чиир анныг,
Суксазымза, узуп ижер суглуг
Багай оглу мени чер-ле
туретпес
Бай оран-тандым – Хаттыг-
Тайгам.

Торээн чурттунга ынаан, оон хой оъттаар одар- белчиирин магадап, каш чузун малын малдап чораан Эзирлиг

Кара-Сугда кыштаан шулуктеп кааны:

Кайгамчыктыг Тыва черде
Кара-Суглар кайы ковей.
Салчаштырба! Шак бо хемни
Шагдан тура «Эзирлиг»
дээр...

Ээр чалым туругларнын
Эзирлери шынап ковей.
Бедиктерден турлуу кончуг
Мени танып чаккыргылаар.

... Эзирлерим аразынга
Ээн черим хоюткулап,
Хоолу оттуг Кара-Суумну
Хоорайга орнаvas мен.

Чудангы мал сегип унер
Чуга харлыг, изиг оъттуг,
Кадыр даглар хаажылаан
Кара-Сугда кыштаам бо-дур.

Каш чузун малым чалаан
Кара-суумну кагбас-ла мен.
Эзирлерим чакырарга,
Эрим хайнып, омаам

дендээр

... Тыва кижы малы чокта,
Тыны уступ ядарап каар.
Тоогувус херечизи ол!

«Ачам чагы»
деп шулуунден узунду.

Алдын куда

Арбан ажыг ажы-толун
Арбын чонун чалатканнар
«Алдын куда» доюvusче
Аал сынмас чыглып келди.
Бергелерни ажып эртип
Бежен чылда кады чурттаан,
Кады-кыраан, бээр чурттаан,
Кады богун хоглеп алыыл!
Куспакташкаш, ошкажыпкан
Кудумчувус сактыр боор сен.
Богун ООН бээр чартык чус
ЧЫЛ
Болганын-даа уткан боор сен.

Тывам ол-дур

Бомбурзектин кайызындан-даа чурттап
чоруур

Бодуун, ишчи мен дег, оннук, бээр
дынна,

Ада-огбем бурун шагдан чурттап чораан
Арыг дээрлиг, байлак Тывам
таныштырайн.

Эрзин, Тестин, Овур кожуун
ховуларын

Эргий оъттаан теве, чээрен коруп
кагза,

Ээнширгии Моол хову Гоби деп-даа
Эндээ танып, чазыг кылдын – Тывам
ол-дур.

Иви мунган, чолдак тоннуг анчы
коргаш,

Изиг билбес сонгу чуктун кижизи
деп,

Кунгуртугга, Тожувуска кыжын келзе,
Кончуг дурген туннел кылба – Тывам
ол-дур.

Кара-ногаан, элегер кок эзимнерин
Кара кижин, диин олуу «чымчак алдын»
Эптиг эш-оор силер туржук каргыс чуртта
Эгиннерни каастап чору – Тывам ол-дур

Даянгыштыг аскак-кускек чедип келгеш,
Дагларында аржаан суунга каксыр болза,
Дедир чанып чоруунда даянгыш чок
Дешкилектеп чана бээр сен – Тывам ол-дур.

Таан мырынай торээн черин алгап-
мактап,

Талыйтыр-ла хоореткен деп
бодазынза,

Даглыг Тывам малчыны мээ чедип
келем,

Тывам бо деп таныштырып корейн,
оннук.

1989.

Чараш бызаам

Дешкилээнде мурнун корбес,
Тенний-ле бээр
чаптанчыгбай.

Оорунге халып четкеш,
Ору шураар кайгалбайым.

Шаан тондур маннап-
самнааш,

Ша-даа четпейн оожургап,
Чыткан соонда ур-даа болбас
«Чыргал сугже аьттаныптар».

Оьтка кирбээн чараш бызаам
Оттур-даа чок далдыр удуур.
Чанын орта чеде бергеш,
Чаптап, суйбап оргулаар мен.

Милана

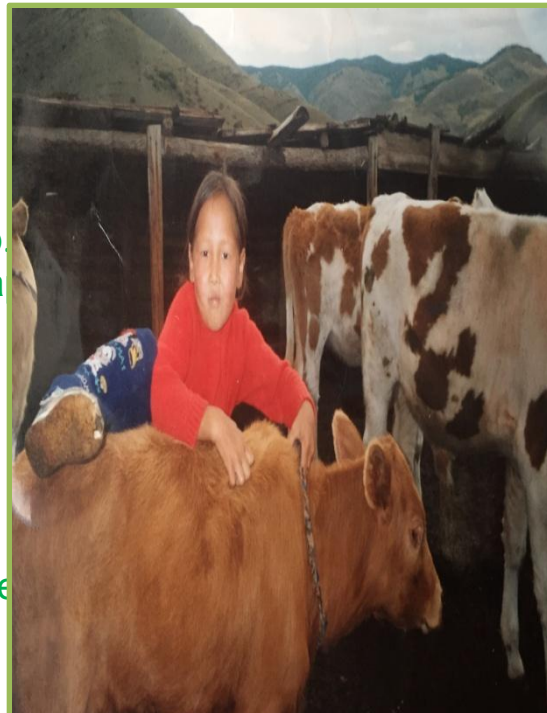
Чараш онгур ленталааш,
Чажын чара дырааш орээн,
Чаптанчыг чаш уруум уруу
Сайзанактап ойнап олур.

Кедээзінде бедик дагда
Кезек чылгы оъттап чорлар.
Ол-ла дагнын белин дургаа
Одуруглап инек шуушкан.

Шала бичи чараш – даштар –
Чарашпайым бызаалары:
Шарыжыктар, бугажыктар
Часыгбайым сувай малы.

Чассыг кызым шээр малы
Чартык мун-даа чыгыгы хире
Аар ийде тарай берген
Ааржы дег ак чайт чорлар.

Мыйырган ак бичи даштар –
Мызырташкан анайлары
Ажыттынмаан кажаазынга
Алгыржып каап турары бо.

Уйнуу бичии
Милана

Дуу чыдар шойбек кара
Дружок деп ыды ол-дур.
Аалдан арай ырай берген
Ала, ак-даа хаваннары.

Шынавыла, мээн
уруум

Шыдалдыг бай кижидир сен:

-Мунар аъдын –
баглаажында

Чиир эъдин –
деспизинде!

Бичии кижидурган дидир,
Бичиизинден мал деп
ойнаар.

Машпак семис

Миланаажыым

Малчын-кожай чоруур
боор сен!

Азыражып чоруур даайым

(Чогаалчы Б.Ховенмейнин дунмазы Дыртык Дамчаевичиге)

Дыртык Дамчаевич

Тозан харлыг хирезинде
Торлур, боглур чувези чок.
Кыпсынчyg-ла, кыраан кижиге
Кырган даайым болбазыкпе.

Аныянда олут орбас,
Атчок кежээ кижиге дижир.
Оон кылган бажыннары
Ооругда будун суур ол.

Чалыы шаанда оон оору
Чангызы-даа артпайн барган.
Оорунге хомудааштын
Ооледир ыглап чораан.

Кыш, чай чок ажил-иште
Кыраанынга чалынмас-даа.
Ажы-толдун ажы-толун
Азыражып чоруур даайым.

Чангыс - Дыт

Кыштаам чаны чоогада
Кырган ушпа кызыл дыт
бар.

Чалан кижн шаанда ону
Чайын дагып чораан
дижир.

Чазын оът-кок четчи бээрге
Чангыс Дыдым дагыткан
мен

Кырган дыдым
кадактарлыг
Кыстар-даа дег,
каастанды.

Алдан аътты чарыштырар
Алдан дорту содаглаар-
даа,

Дыдым Дыт

Уруу Алена Алексеевнага арттырып каан бижии. Оскертпейн парлаан.

Улуг аар аарыгга таварышкаш чуге-
даа четпес болдум. Оода бо 20-30
чылда шорбажылаан чувелеримден
уруг-дарыг коруп чоруур тураскаал
арттырар кузел бар, та будер-та
бутпес. Ынчангаш дунмаларым: И.
Иргит, Е.Донгак, ам харын улуг уруум
чем ээренчиг кижии тып кээрге карак
чырыш деп ор эниим (Эниим-даадым
буруулуг болдум, менден та улуг,
та бичии кижии силер. Ээ коруксеп
турарынар дээш баш удур
четтирдим!

Анаа 15.05.07.

Танывас дунмам Байыр! Ном ундурер
амыр эвес, мен херекчок улуг чогаалчыларнын
номнары акша чогу-биле типографияга
чыдар деп дыннаан мен. Анаа кирерде,
мээн моомда чуу-боорул аан, хей деп-даа
бодап ор мен. Ынчангаш Алёна (уруум)
таварыштыр чер-ле бир чуведен борастап
коор-дур, акша тыптар боор мен.

Улуг аар аарыгга таварышкаш чуге-
даа четпес болдум. Оода бо 20-30
чылда шорбажылаан чувелеримден
уруг-дарыг коруп чоруур тураскаал
арттырар кузел бар, та будер-та
бутпес. Ынчангаш дунмаларым: И.
Иргит, Е.Донгак, ам харын улуг уруум
чем ээренчиг кижии тып кээрге карак
чырыш деп ор эниим (Эниим-даадым
буруулуг болдум, менден та улуг,
та бичии кижии силер. Ээ коруксеп
турарынар дээш баш удур
четтирдим!

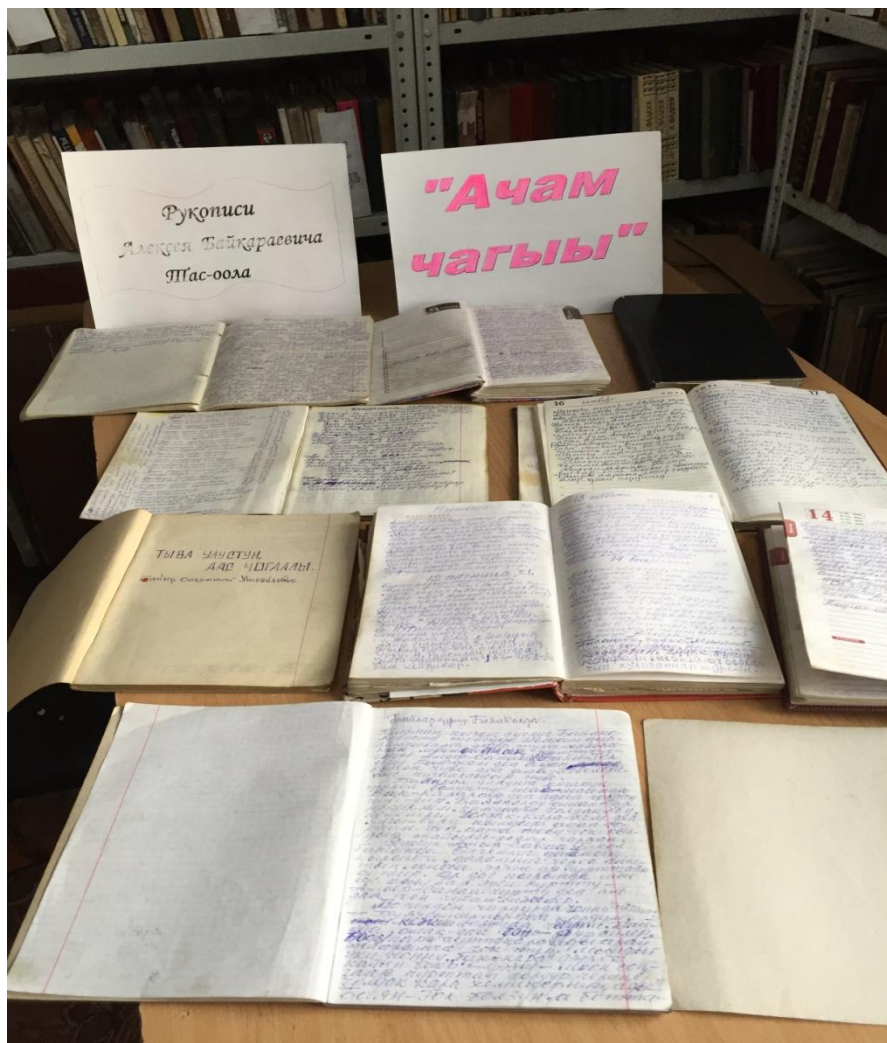
(ат салган) 15.05.07.

Танывас дунмам Байыр! Ном
ундурер ындыг амыр эвес, мен
херекчок улуг чогаалчыларнын
номнары акша чогу-биле
типографияга чыдар деп дыннаан
мен. Анаа кирерде, мээн моомда чуу-
боорул аан, хей деп-даа бодап ор
мен. Ынчангаш Алёна (уруум)
таварыштыр чер-ле бир чуведен
борастап коор-дур, акша тыптар боор
мен.

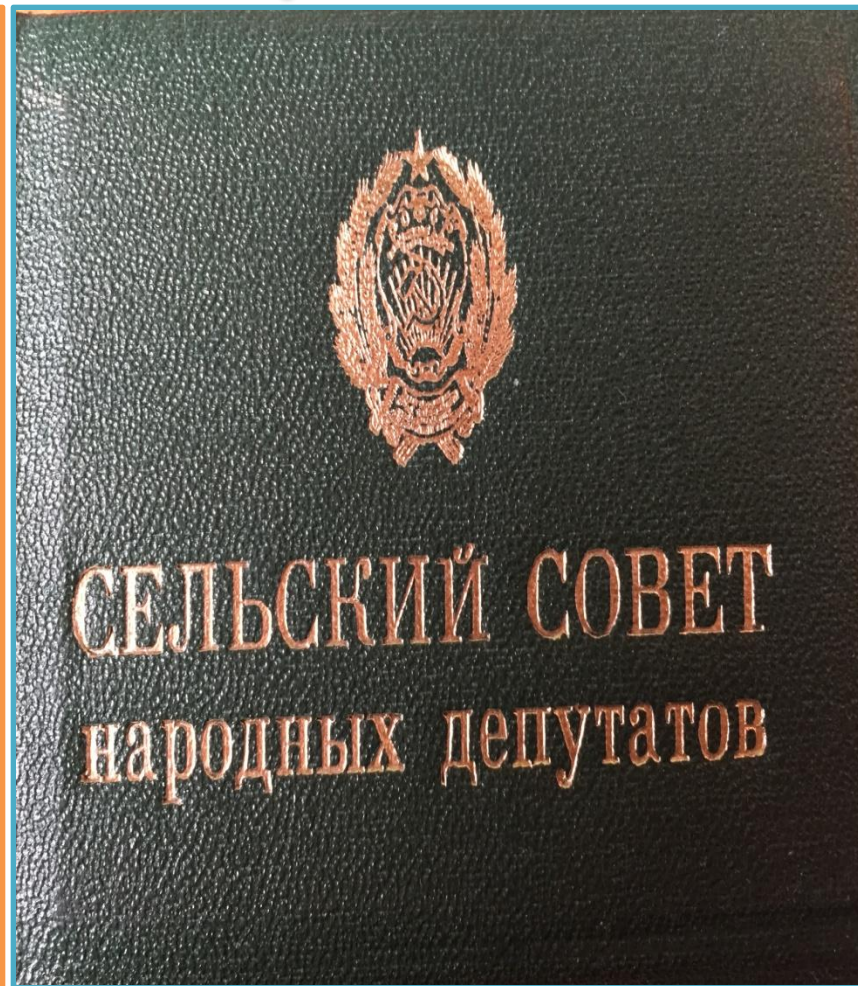
Аман 15.05.07.

Аманбае жуу мам байар! Нам ундурер ыкерт а мбер жее,
мен керекчок умз тогалчы каркыш, Нолкорд акша чочу.
биле Типографиядагылар деп дуцнаак мен. Азыра кыргыз
Мам, мунда тур барук адан, хей гувт-дунк-дун-дун.
бодап ормече Белгабаран Алена (урчун) табарыштыр
перле бир гувен борастап квал-дур, акша тыптар боор м

А.Б.Тас-оолдун рукопистери

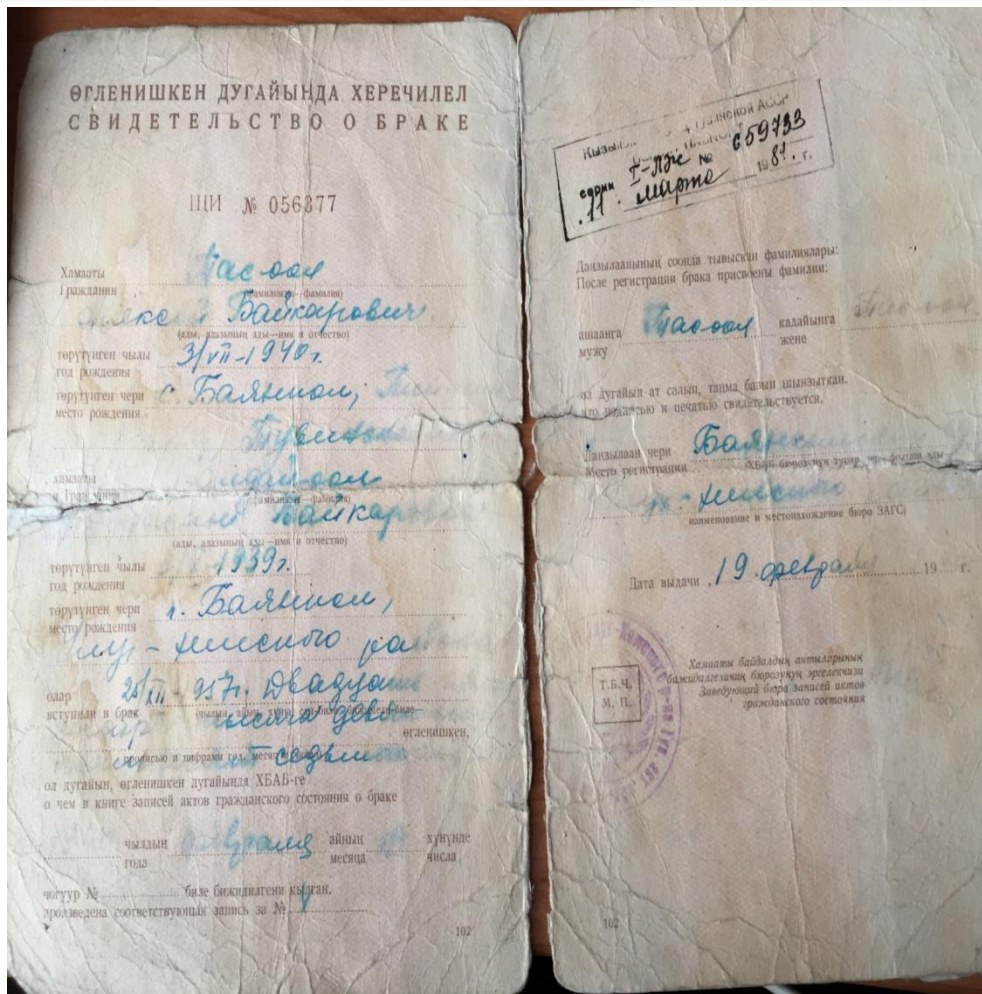
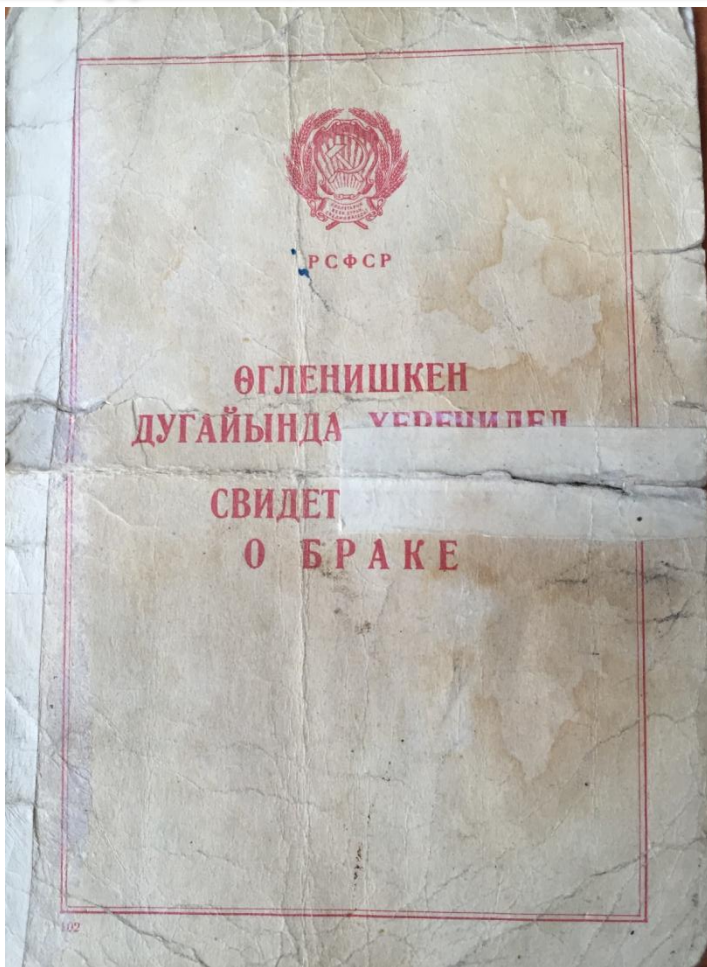

А.Б.Тас-оолдун документилери.

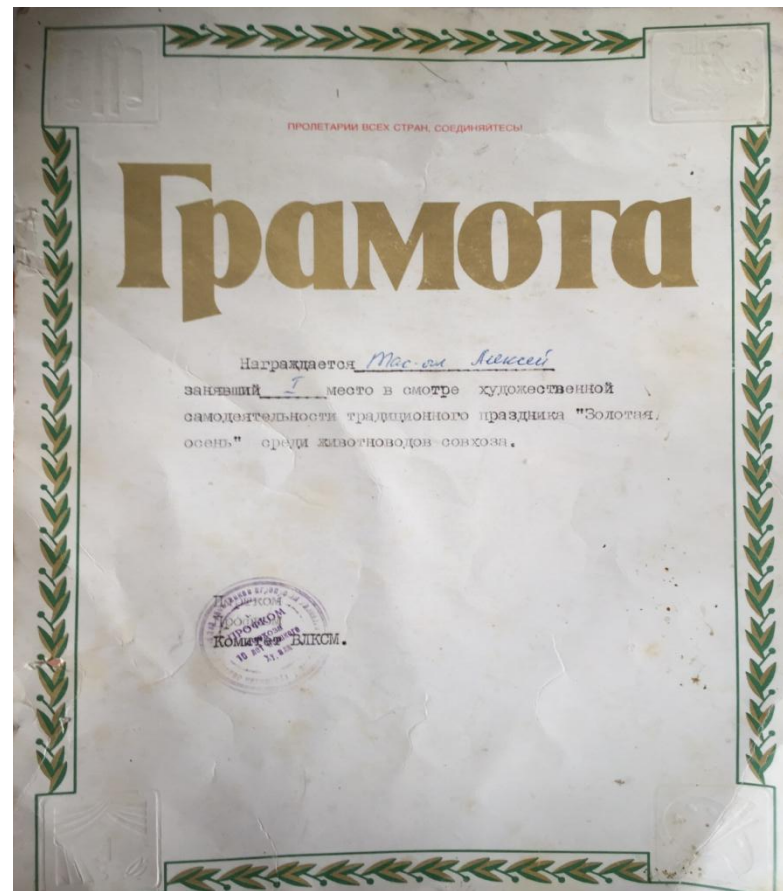
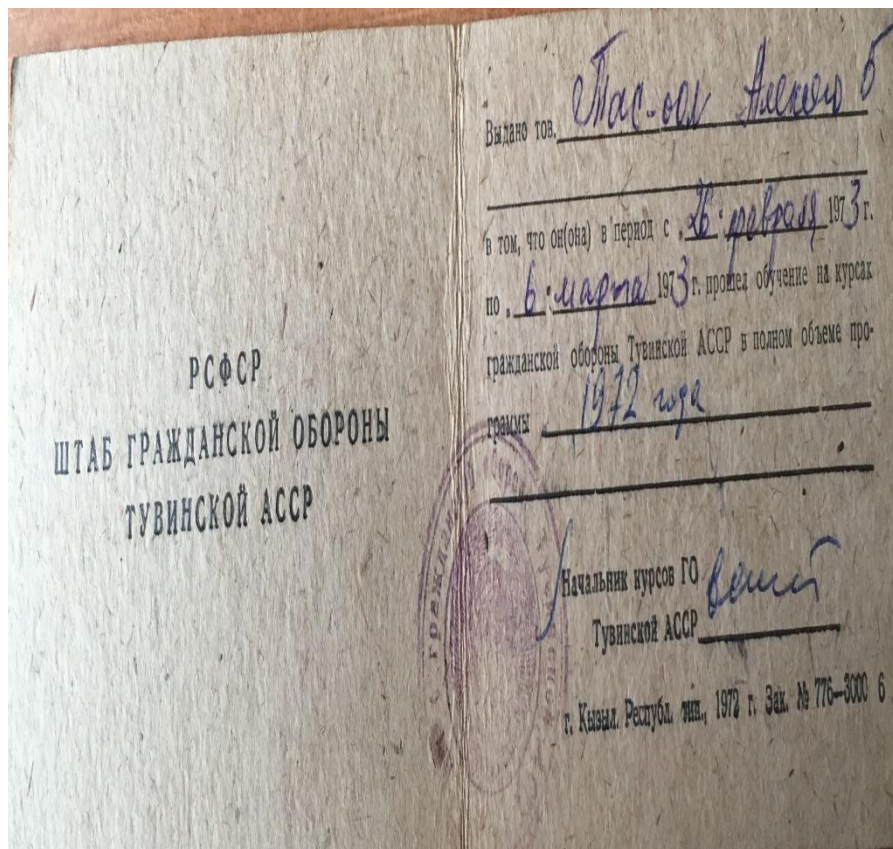

Бергелерни ажып эртип

Бежен чылда кады чурттаан. («Алдын куда» деп шулуунден»)

...Торелдеривис утпас кылдыр Тооуге бижип каалы. («Тооуге бижип каалы» деп шулуунден

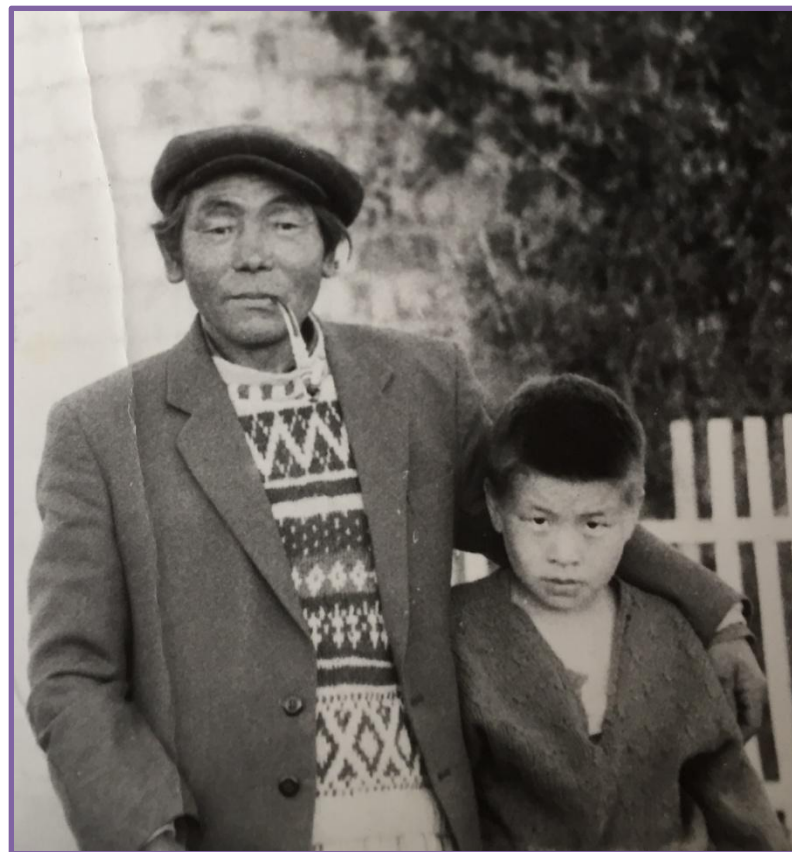

«Буянный огге чон чыглыр
Будуктуг ыяшка куш чыглыр»

Улегер домак.

Кижинин байы ажы-толунде...

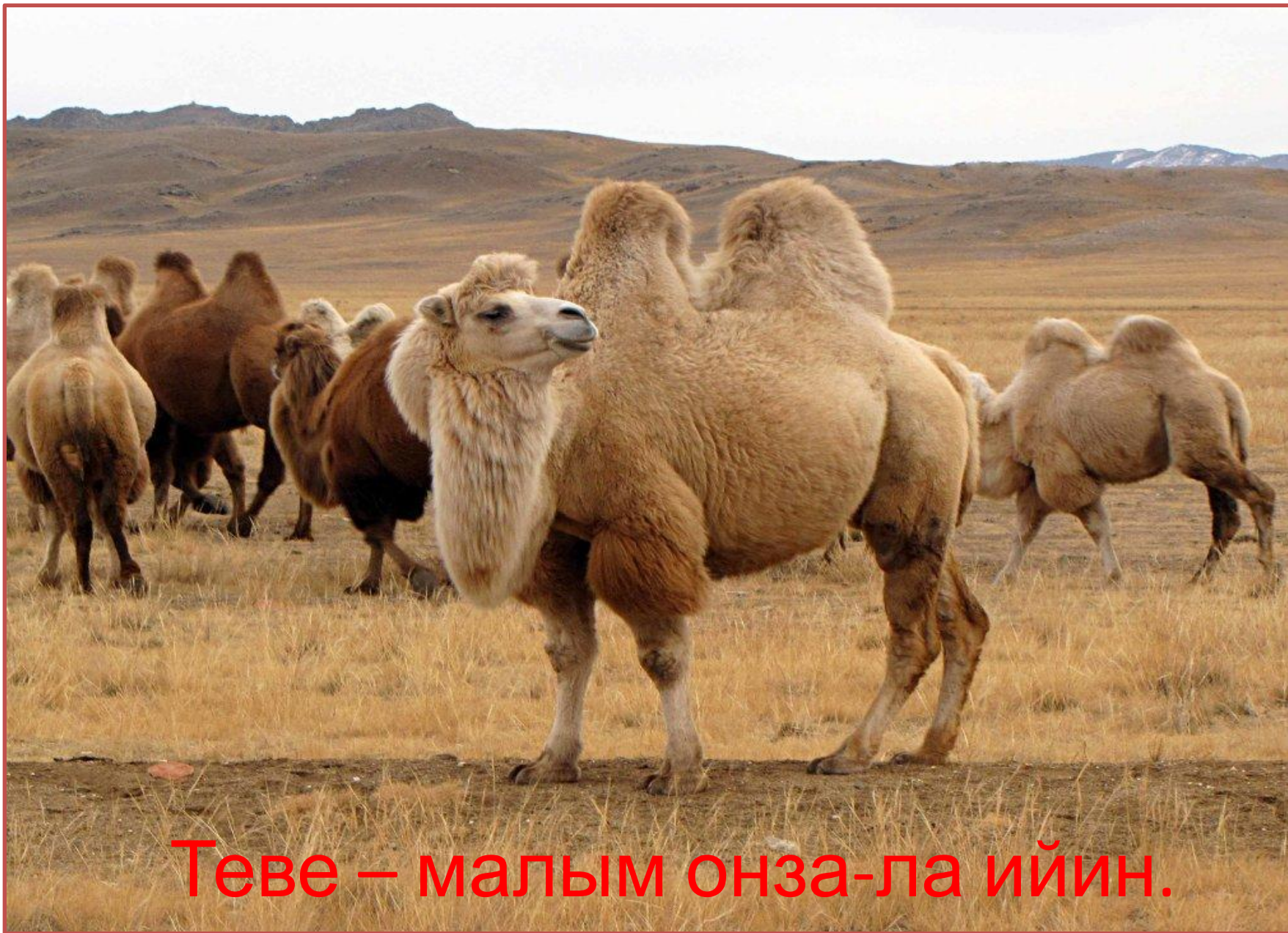

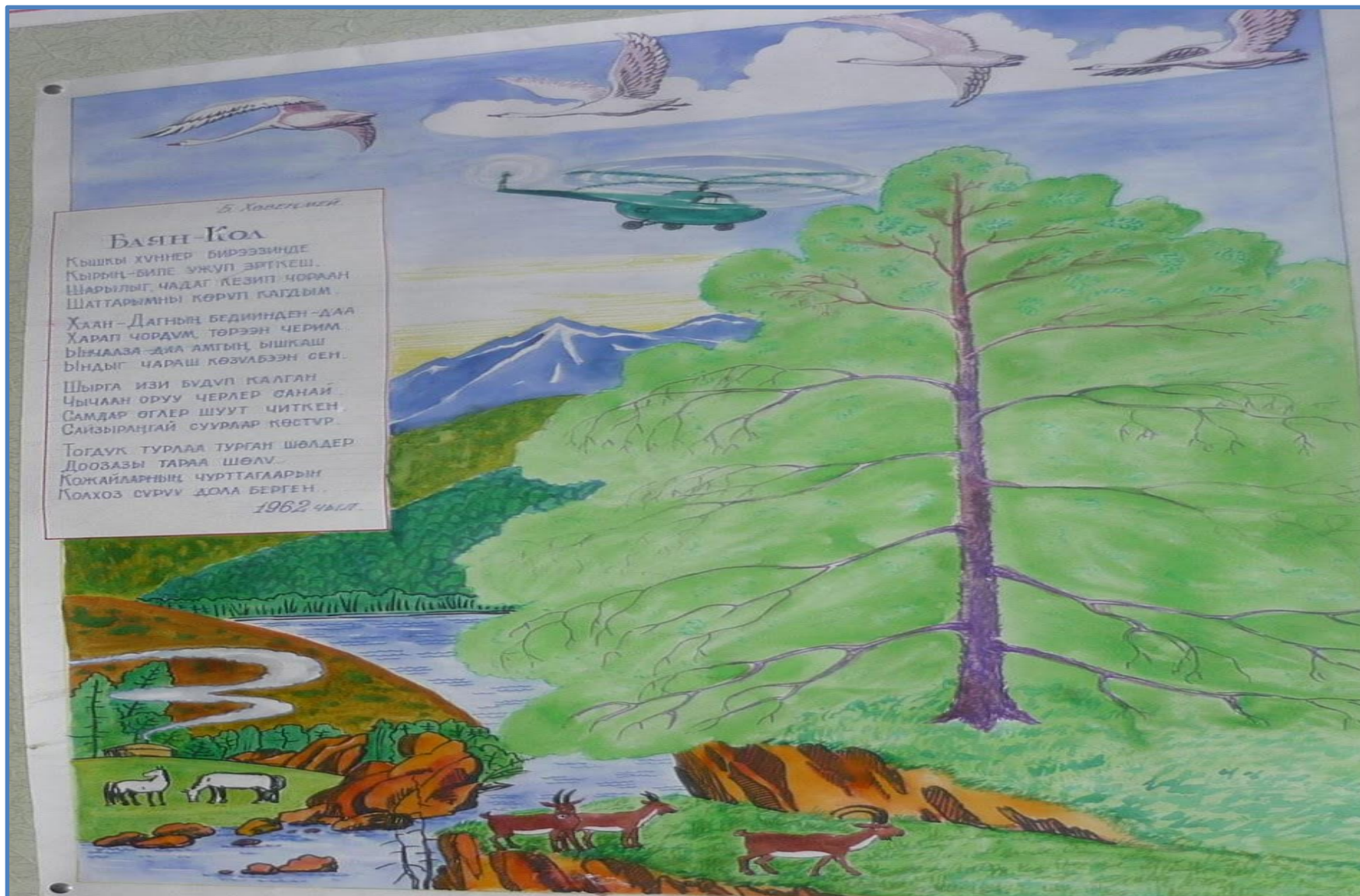

«Кызыл-Чыраада» тевелер.

Теве – малым онза-ла ийин.

Б. Ховдгийн

Баян-Кол

Кышкы хүннөр бирээжинде
Кырын-биле ажуп эрткеш,
Шарылыг чадаг кезип чораан
Шаттарымны көрүп кагдым.

Халн - Дагнын бедиинден - даа
Харап чордум төрөөн черим,
Ынчааза - даа амтын бшкаш
Ындыг чараш көзүлбээн сен.

Шырга изи будуп калган
Чыцлаан оруу черлер санаи,
Самдар өглөр шуут читкен,
Самзыраңгай суураар көстүр.

Тогаук турлаа турган шөлдөр,
Доозазы тарга шөл,
Кожайларнын чурттагларын
Колхоз сүрүү дола берген.

1962 чыл.

Слайдыны кылып белеткээн: С.Х. Маны-Хая
Баян-Кол ном – санынын эргелекчизи. 15.12. 2018.